

دیدگاه مسئولان و صاحب نظران فرهنگی کشور درباره راه اندازی مرکز اطلاع رسانی اکو در ایران

اعظم نجفقلی نژاد^۱ | محمد حسن زاده^۲ | نجلا حریری^۳ | فهیمه باب الحوائجی^۴

۱. دانش آموخته دکترای علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران -a

najafgholi@nlai.ir

۲. استادیار علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران (نویسنده مسئول).

۳. دانشیار علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران

۴. دانشیار علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۶/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۳/۱۷

چکیده

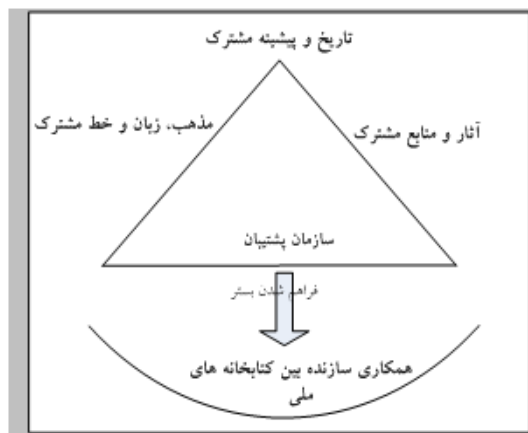
هدف: کشورهای عضو اکو آثار و گنجینه های ادبی و فرهنگی مشترکی دارند. در کنار هم قرار گرفتن این اشتراک ها و تقویت روزافزون آنها، به واسطه همکاری کتابخانه های ملی به عنوان حافظه علمی و فرهنگی ملت ها هدفی متعالی است. این کار در سایه راه اندازی یک مرکز اطلاع رسانی می تواند محقق شود. هدف مقاله حاضر شناخت دیدگاه مسئولان و صاحب نظران فرهنگی ایران درباره راه اندازی مرکز اطلاع رسانی اکو است.

روش پژوهش: این پژوهش با رویکرد کیفی انجام گرفته است. در این پژوهش برای اخذ نظرات مسئولین و صاحب نظران فرهنگی کشور، مصاحبه هایی با ۲۲ صاحب نظر از ۷ سازمان مختلف ترتیب داده شد. برای تجزیه و تحلیل داده های حاصل از مصاحبه ها نیز از نظریه زمینه ای استفاده شد و از سه مرحله رمزگذاری باز، محوری و گزینشی بهره گرفته شد. به منظور برقراری پیوند بین مقوله ها، از مدل پارادایمی پیشنهادی استراس و کوربین استفاده شد.

یافته ها: ۱۰۰ درصد افراد مصاحبه شده تا حدی با بحث ایران فرهنگی آشنا بودند و با توجه به اهمیت چنین مرکز اطلاع رسانی جز درصد اندکی (۴/۵۵ درصد) از افراد صاحب نظر و سیاست گذار فرهنگی، موافق راه اندازی مرکز اطلاع رسانی اکو در ایران بودند. اکثر افراد صاحب نظر فرهنگی (بیش از ۹۰ درصد) راه اندازی چنین مرکزی را در تقویت ایران فرهنگی مؤثر قلمداد نمودند. در مرحله رمزگذاری باز ۱۲۳ مفهوم، در مرحله رمزگذاری محوری، ۱۶ مقوله پدیدار گشت. مقوله ای شناسایی شده در این پژوهش، موجودیت واحد بود که بقیه مقوله ها در رابطه ای با آن معنا پیدا می کنند.

نتیجه گیری: راه اندازی هر مرکز اطلاع رسانی در کشور، کارکردهای مناسبی دارد. اما با توجه به ویژگی های کشورهای منطقه و شرایط کنونی ایران، راه اندازی چنین مرکزی با چالش هایی روبه رو است. البته راه کارهایی وجود دارد که می تواند مرکز اطلاع رسانی را در صورت طراحی، بهره ور نماید.

واژه های کلیدی: مرکز اطلاع رسانی، اکو، صاحب نظران فرهنگی کشور.

شکل ۱. چارچوب همکاری بین کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو

تاریخ و پیشینه مشترک، مولد آثار و منابع مشترک به زبان و خط مشترک است. اشتراک در سایر زمینه‌ها، از جمله مذهب نیز در این راستا بی‌تأثیر نیست. طبق برخی آمار موجود، از جمعیت حدود ۴۶۰ میلیون نفری منطقه اکو، حدود ۹۰ درصد مردم مسلمان هستند و اسلام را به عنوان دین غالب در این کشورها پذیرفته‌اند (سایت آژانس اطلاعات مرکزی^۲، ۲۰۱۳). در صورتی که سازمان‌های پشتیبان در این زمینه هم‌رأی و هم‌قدم باشند بستری برای همکاری بین کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو فراهم می‌شود که منافع آن، در نگاه اول متوجه خود اعضا می‌گردد. البته این بستر زمانی به طور مستمر برقرار می‌گردد که کشورهای عضو در جهت تقویت آثار و منابع مشترک و حفظ پیشینه متمدن خود سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی نموده و به آن بها دهند.

می‌توان روابط و همکاری‌های کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو را با رویکرد دکتر حری (۱۳۸۲) درباره اکوسیستم‌های اطلاعاتی تحلیل کرد و کتابخانه ملی هر کدام از کشورها را به عنوان یک اکوسیستم اطلاعاتی قلمداد نمود. تداخل دو اکوسیستم در یکدیگر معمولاً بخشی را پدید

کشورهای عضو اکو^۱ فارغ از مرزهای جغرافیایی، سیستم‌های سیاسی، اقتصادی و اداری، دارای فرهنگ مشترکی هستند که دستاورد و میراث تاریخ چند هزار ساله آنهاست. فرهنگی که پیشرفت امروز بشریت در عرصه‌های مختلف علمی و صنعتی و امدار آن است. همین فرهنگ مشترک می‌تواند با پیوند عمیق بین ملت‌ها، فرصتی جدید را برای توسعه همه جانبه منطقه اکو و بازآفرینی نقش تمدن‌ساز خویش در عرصه جهانی به وجود آورد (اساسنامه کنفرانس روسای کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو، ۲۰۰۹). آثار و منابع مشترک که نمادها و شواهد مختلفی بر آن صحنه گذاشته است و از آن به میراث مکتوب تعبیر می‌شود زاینده همین فرهنگ مشترک و پیشینه مشابه است. به عنوان مثال بیش از ۸۰ درصد کتیبه‌ها و دست‌نوشته‌های باستانی موجود در کتابخانه‌های آسیای میانه به زبان فارسی است که به مثانه یک گنج بسیار غنی و بی‌پایان است (مستوفی، ۱۳۸۰). یک بررسی آماری نیز نشان داده است در سال ۱۹۸۳ در حالی که همه کسانی که در حوزه علوم و فنون در کشورهای اسلامی مشغول تحقیق و تتبع بودند حدود ۴۵۰۰۰ نفر بودند، تعداد این متخصصان در قلمرو شوروی (سابق) ۱۵۰۰۰۰۰ نفر گزارش شده‌اند (عبدالسلام نقل شده در: رزم آرا، ۱۳۸۷). حال آنکه اطلاعات دقیقی درباره این یافته‌ها در دسترس نیست. اشتراکات و پیشینه کامبیش مشابه کشورهای عضو اکو، می‌تواند زمینه‌ساز همکاری‌های متعدد فرهنگی در سطح کشور، از جمله در سطح کتابخانه‌های ملی کشورهای اکو باشد که میراث‌داران این پیشینه مشترک تلقی می‌شوند. با مطالعه مؤلفه‌های مشترک کشورهای عضو اکو، می‌توان چارچوب زیر را برای همکاری بین کتابخانه‌های ملی عضو پیشنهاد کرد.

^۱. اکو، سازمان همکاری اقتصادی^۱ است که تعداد ۱۰ کشور را در برمی‌گیرد. این کشورها عبارتند از: ایران، پاکستان، ترکیه، افغانستان، آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان (Ecocountries, 2009).

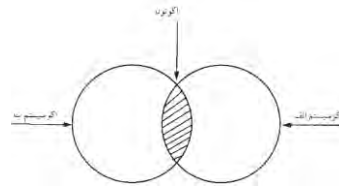
^۲. CIA: Central Information Agency

فرهنگی) رسیدن به چنین هدفی جز با سرمایه‌گذاری در این زمینه میسر نیست.

با توجه به اینکه رسالت اصلی کتابخانه‌های ملی در دنیا، حفظ میراث ملی هر کشوری محسوب می‌شود. لذا همکاری در جهت تکمیل این موجودی و معرفی سرمایه ملی به کشورهای دیگر، توجیه مناسبی در جهت سرمایه‌گذاری هر چه بیشتر به منظور حصول این رسالت به حساب می‌آید. تشکیل اجلاس‌ها و اتحادیه مشترک، نظیر اتحادیه کتابخانه‌ها و آرشیوهای ملی اکو (افلا^۲) بر این مطلب صحه گذاشته است. افلا با هدف توسعه فعالیت‌های علمی پژوهشی، آموزشی و فرهنگی در ۵ محور: (۱) ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی مشترک؛ (۲) تکمیل فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی منابع؛ (۳) حفاظت، نگهداری و مرمت منابع؛ (۴) تنظیم استانداردها و سازماندهی منابع و (۵) توسعه آموزش و پژوهش‌های کتابداری در سال ۱۳۸۷ تصویب و تأسیس شده، که تحت نظارت و وابسته به مؤسسه فرهنگی اکو به فعالیت می‌پردازد (گزارش نخستین اجلاس روسای کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو، ۲۰۰۷).

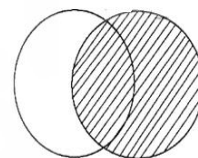
اولین محور این اتحادیه، ایجاد پایگاه و مرکز اطلاع‌رسانی مشترک است که احتمالاً تمام محورهای دیگر را می‌تواند تحت‌الشعاع قرار دهد. به دلیل اهمیت این محور، پژوهشگران درصدد هستند دیدگاه صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران فرهنگی کشور را درباره راه‌اندازی چنین مرکزی در ایران مورد مطالعه و بررسی قرار دهند. چرا که طبق چشم‌انداز فرهنگی ایران در افق ۱۴۰۴ «ایران کشوری است با هویت اسلامی ایرانی انقلابی، دست‌یافته به نظام فراگیر و منسجم فرهنگی، هدایتگر تمامی نظام‌ها و شئون جامعه، دارای جایگاه نخست در عرصه فرهنگ، هنر، تعلیم و تربیت، علم و فن‌آوری، ارتباطات و رسانه و پیشتاز در اخلاق و رفتار حسنه در منطقه و جهان اسلام، الهام‌بخش امت اسلامی و با تعامل فرهنگی سازنده در سطح جهانی». تحقق چنین چشم‌اندازی زمانی به طور کامل امکان‌پذیر می‌گردد که کانون‌های علمی و فرهنگی ایرانی در

می‌آورد که ویژگی‌های هر دو اکوسیستم را در خود دارد و آن را اکوتون^۱ می‌نامند (حری، ۱۳۸۲).

شکل ۲. تداخل مرزهای دو اکوسیستم (حری، ۱۳۸۲)

در جریان این تداخل و در طول زمان ممکن است اکوسیستم مقتدرتر تأثیر بیشتری بر اکوسیستم ضعیف‌تر بگذارد و آن را به تدریج تحت سلطه خود درآورد و بدین ترتیب خصیصه‌های اکوسیستم ضعیف‌تر به حاشیه رانده شود (حری، ۱۳۸۲).

شکل ۳. سلطه یک اکوسیستم بر اکوسیستم دیگر (حری، ۱۳۸۲)

بنابراین سرمایه‌گذاری و توجه هر کشوری در چنین همکاری‌هایی بیشتر باشد تأثیر و نفوذ آن کشور نیز پررنگ‌تر خواهد بود. کما اینکه کشورهای روسی با سرمایه‌گذاری هر چه بیشتر در برخی از کشورهای منطقه اکو، زبان و خط روسی را متداول نموده‌اند. جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشور داعیه‌دار تأسیس حکومت اسلامی، باید بتواند در زمینه ترویج فرهنگ اسلامی و ایجاد زمینه برای تربیت و رشد و تعالی معنوی جامعه و جهان نیز گام‌های اساسی بردارد. این مهم جز با برنامه‌ریزی و معماری فرهنگی و تلاش در جهت مهندسی فرهنگی نظام‌های اجتماعی برای دستیابی به فرهنگ مطلوب در عرصه داخلی و ارائه یک الگوی کامل از فرهنگ اسلامی به جهان قابل دستیابی نیست (درباره فرهنگ و مهندسی

². EFLA (ECO Federation of Libraries and Archives)

¹. Ecotone

صدر کشورهای منطقه عمل نمایند. بنابراین یکی از پیشران‌های اصلی همکاری کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو و توجیه سرمایه‌گذاری ایران در جهت راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو، تحقق یکی از اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله به حساب می‌آید. به اعتقاد پژوهشگران، هر کشوری که در این زمینه سرمایه‌گذاری بیشتری داشته باشد عامل نفوذ و قدرت در منطقه به شمار می‌رود. لذا ایران به عنوان یکی از ۱۰ کشور عضو اکو با فرهنگ غنی و متمدن خود می‌تواند بانی طراحی چنین مرکزی باشد تا نه تنها به اهداف این اتحادیه جامع عمل بپوشاند بلکه منافع آن، تحقق سند چشم‌انداز فرهنگی ۱۴۰۴ را باعث گردد.

به اعتقاد پژوهشگران و در جهت تحقق سند چشم‌انداز فرهنگی، ایران برای میزبانی مرکز اطلاع‌رسانی^۱، موقعیت بهتری دارد. دلیل انتخاب ایران برای میزبانی این مرکز اطلاع‌رسانی این است که ایران از نظر سرزمینی و پهنه جغرافیایی قبض و بسط بسیار داشته و به مرور زمان، از گستردگی آن کاسته شده است، اما فلات فرهنگی آن همواره پربلابت مانده و آثار و برکات این فرهنگ و تمدن در مناطق منفک شده نیز هنوز به درجاتی جاری است (نوروزی، ۱۳۹۲) و این همان تعبیر ایران فرهنگی است که نیازمند تبلیغ و تسری است تا در تداخل مرزهای اکوسیستم‌های منطقه تأثیر گذارد. چرا که به اعتقاد نظری (۱۳۹۰) زبان جهان‌اندیشی، تبلیغ مستقیم و صریح نیست؛ بلکه بهره‌گیری از ظرفیت‌های دیپلماسی نرم در قالب همکاری‌های فرهنگی می‌تواند بهتر از هر گزینه دیگری چاره‌ساز باشد.

بعد از احراز اهمیت مراکز اطلاع‌رسانی در پیوند، ارتباط و نفوذ فرهنگی و علمی کشورهای منطقه، پژوهشگران درصدد

بودند تا دیدگاه صاحب‌نظران و مسئولان فرهنگی کشور را درباره راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو در ایران بررسی نمایند. سؤالات پژوهش عبارت‌اند:

۱. میزان آشنایی مسئولین و صاحب‌نظران فرهنگی کشور با اتحادیه کتابخانه‌ها و آرشیوهای ملی کشورهای عضو اکو (اتحادیه افلا) چقدر است؟
۲. میزان آشنایی مسئولین و صاحب‌نظران فرهنگی کشور با بحث ایران فرهنگی چقدر است؟
۳. میزان موافقت مسئولین و صاحب‌نظران فرهنگی کشور درباره راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو چقدر است؟
۴. میزان تأثیر مرکز اطلاع‌رسانی اکو بر تقویت ایران فرهنگی از دیدگاه مسئولین و صاحب‌نظران فرهنگی کشور چقدر است؟
۵. مسئولین فرهنگی و افراد مؤثر در این حوزه‌ها، در مورد راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو در ایران چه نظری دارند؟

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی انجام گرفته است. البته بخش کوچکی از کار به صورت توصیفی و به روش کمی تحلیل شده است (سوال‌های ۱-۴). منظور از پژوهش کیفی نوعی از پژوهش است که یافته‌های حاصل از آن از طریق روش‌های آماری یا سایر ابزارهای کمی‌سازی^۳ به دست نیامده است (استراوس و کوربین^۴ نقل شده در: حریری، ۱۳۸۵). در این پژوهش برای اخذ نظرات صاحب‌نظران امور فرهنگی کشور، مصاحبه‌هایی با مسئولین و صاحب‌نظران فرهنگی کشور و افراد فرهنگی مؤثر از ۷ سازمان مختلف از تاریخ ۱۳۹۲/۵/۱۵ تا تاریخ ۱۳۹۲/۶/۱۵ ترتیب داده شد. نوع مصاحبه در این پژوهش نیمه ساختاریافته بود. شیوه کار به این ترتیب بود که

^۱. Driver

^۲. منظور از مرکز اطلاع‌رسانی در این پژوهش، تشکیلاتی است که در بین کتابخانه‌های ملی منطقه اکو به عنوان پایتخت فرهنگی و مرجعی برای پژوهشگران کشورهای عضو اکو مطرح گردد و نقش یک سازمان هماهنگ کننده را بین کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو بازی کند.

^۳. Quantification

^۴. Strauss and Corbin

درباره موضوع پژوهش طراحی شده و در اختیار صاحب‌نظران زنجیره‌ای استفاده شد. یعنی انتخاب شرکت کنندگانی که به نحوی با یکدیگر پیوند داشتند و پژوهشگر را به دیگر افراد همان جامعه راهنمایی می‌کردند. گردآوری داده‌ها تا رسیدن به حد اشباع ادامه داشت. جامعه آماری این پژوهش در جدول ۱ آورده شده است.

یک برگه سؤال شامل معرفی کار پژوهشی و تعدادی سؤال قرار می‌گرفت. پاسخ به این سؤالات، به صورت گفت‌گو و در مورد تعداد اندکی از صاحب‌نظران به صورت مکتوب انجام شد. شرکت‌کنندگان در این پژوهش به صورت هدفمند (نمونه‌گیری هدفمند راهبردی است که بر اساس آن، پژوهشگر تعمداً به انتخاب محیط‌ها، افراد یا رخداد‌های ویژه‌ای اقدام می‌کند) انتخاب شدند و از روش نمونه‌گیری گلوله برفی یا

جدول ۱. جامعه آماری صاحب‌نظران فرهنگی کشور درباره راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو:

ردیف	نام سازمان	سمت افراد مصاحبه شده	تعداد
۱	کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی	رئیس کمیسیون فرهنگی مجلس	۱
۲	مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری	رئیس مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری	۱
۳	پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات	رئیس پژوهشگاه	۱
۴	دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی	اعضای کمیته فرهنگ و تمدن ایران و اسلام	۴
۹	اعضای هیأت علمی مهندسی فرهنگی		۹
۲	مؤسسه فرهنگی اکو	رئیس سابق و مدیر اجرایی موسسه	۲
۶	سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران	رئیس فعلی و سابق سازمان و معاون کتابخانه ملی	۳
۷	سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی	مشاور پژوهشی حوزه ارتباطات و دیپلماسی فرهنگی	۱
۲۲	جمع		۲۲

روابط فرهنگی منطقه‌ای صاحب‌نظر باشد و به همین دلایل به عنوان جامعه پژوهش انتخاب شدند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی از نظریه زمینه‌ای استفاده شد. نظریه زمینه‌ای در مواردی استفاده می‌شود که درباره حوزه مورد مطالعه چیزهای شناخته شده کمی وجود دارد و دانش ما در آن زمینه‌ها محدود است یا زمانی که هیچ نظریه زمینه‌ای برای توضیح ساختارهای خاص وجود نداشته باشد (چارمز و هن‌وود^۱؛ ۲۰۰۸؛ پاین^۲؛ ۲۰۰۷؛ هاوکر^۳؛ ۲۰۰۷؛ نقل در: ابوالمعالی (۱۳۹۱)). این روش برای پژوهش‌های اکتشافی

کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی به عنوان یکی از سیاستگذاران فرهنگی کشور، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری به عنوان یک مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی در ایران از نظر انتقال تجارب ارزشمند برای راه‌اندازی سایر مراکز اطلاع‌رسانی در سطح کشور و به عنوان یک سازمان صاحب‌نظر در طراحی مراکز اطلاع‌رسانی در کشور، شورای عالی انقلاب فرهنگی به فرموده مقام معظم رهبری، به عنوان اتاق فرمان فرهنگی کشور یا ستاد عالی فرهنگی و علمی دستگاه‌های کشور، مؤسسه فرهنگی اکو به عنوان یک سازمان صاحب‌نظر در مسائل فرهنگی کشورهای اکو و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی به منظور گسترش پرتو اسلام و تحکیم هم‌گرایی و پیوندهای اسلامی، دینی و معنوی می‌تواند در

1. Charmaz & Henwood
2. Payne
3. Hawker

محوری، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها (استراوس و کوربین، ۱۳۸۷).

یافته‌های پژوهش

یکی از سؤالات مطرح درباره صاحب‌نظران فرهنگی کشور (سؤال ۱)، میزان آشنایی آنها با اتحادیه کتابخانه و آرشیوهای ملی اکو (افلا) بود. در جدول ۲ میزان آشنایی این صاحب‌نظران با این اتحادیه آورده شده است.

جدول ۲. میزان آشنایی درباره اتحادیه افلا

میزان آشنایی	بلی	خیر	بی‌پاسخ	جمع
تعداد	۱۱	۴	۷	۲۲
درصد	۵۰	۱۸/۱۸	۳۱/۸۲	۱۰۰

طبق جدول ۲، ۵۰ درصد این صاحب‌نظران درباره اتحادیه افلا آگاهی دارند. میزان آشنایی این صاحب‌نظران با مقوله ایران فرهنگی، میزان موافقت آنها با طراحی مرکز اطلاع‌رسانی اکو در ایران و میزان تأثیر چنین مرکزی در تقویت ایران فرهنگی در یک طیف ۵ تایی (خیلی زیاد تا خیلی کم) مورد سؤال قرار گرفت. جدول ۳ نتایج این بخش (سؤال‌های ۲-۴) از پژوهش را نشان می‌دهد:

جدول ۳. میزان آشنایی صاحب‌نظران فرهنگی با افلا، میزان موافقت با طراحی مرکز اطلاع‌رسانی و میزان تأثیر چنین مرکزی در تقویت

ردیف	گویه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	بی‌پاسخ	جمع
۱	میزان آشنایی شما با مقوله ایران فرهنگی	۶	۱۲	۴	-	-	-	۲۲
		تعداد	۲۷/۲۷	۵۴/۵۵	۱۸/۱۸	-	-	-
۲	میزان موافقت شما با طراحی مرکز اطلاع‌رسانی در ایران	۸	۹	۴	۱	-	-	۲۲
		تعداد	۳۶/۳۶	۴۰/۹۱	۱۸/۱۸	۴/۵۵	-	-
۳	میزان تأثیر مرکز اطلاع‌رسانی رسانی اکو در تقویت ایران فرهنگی	۷	۸	۵	-	۱	۱	۲۲
		تعداد	۳۱/۸۲	۳۶/۳۶	۲۲/۷۳	-	۴/۵۵	۴/۵۵

مناسب است و چیزی بیش از توصیف ساده داده‌ها است (ابوالمعالی، ۱۳۹۱). این نظریه به شکل نظام‌مند و بر اساس داده‌های واقعی تدوین می‌شود. ماهیت این پژوهش، پژوهشگران را به استفاده از این روش هدایت نمود.

تحلیل داده‌ها در نظریه زمینه‌ای طی سه مرحله انجام می‌شود: (۱) رمزگذاری آزاد؛ (۲) رمزگذاری محوری و (۳) رمزگذاری گزینشی. رمزگذاری آزاد کاری ابتدایی و موقتی است که بر پایه‌ای نامحدود برای ایجاد مفاهیمی که منطبق با داده‌ها به نظر می‌رسند انجام می‌گیرند. رمزگذاری محوری در مراحل بعدی رمزگذاری آزاد و با پدیدار شدن مقوله‌های اصلی از دل داده‌ها، انجام می‌گیرد. با تمرکز روی هر مقوله از لحاظ شرایط، پیامدها و سایر جنبه‌های آن، پژوهشگر درباره هر مقوله و مقوله‌های فرعی آن و نیز مقوله‌های وابسته، دانش جامعی کسب می‌کند (استراوس ۱۹۸۷ نقل در: پاول، ۱۳۸۵).

رمزگذاری گزینشی درست زمانی انجام می‌گیرد که رمزگذاری آزاد و محوری شروع به برقراری مقوله‌های هسته کرده باشند (پاول، ۱۳۸۵). در این پژوهش برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه با صاحب‌نظران فرهنگی کشور از این سه مرحله رمزگذاری استفاده شد. به منظور برقراری پیوند بین مقوله‌ها، از مدل پارادایمی پیشنهادی استراوس و کوربین استفاده شد. این مدل پارادایمی، مقوله‌ها را در شش دسته مقوله جای می‌دهد.

این دسته‌ها عبارتند از: شرایط علی، زمینه، پدیده یا مقوله

- زمینہ (۲ مقولہ)؛
  - شرایط مداخلہ گر (۴ مقولہ)؛
  - شرایط علیّ (۳ مقولہ)؛
  - راہبردا (۴۳ مقولہ)؛
  - یامدھا (۲ مقولہ) (استراوس و کوربین، ۱۳۸۷)۔
- مدل تصویری نظریہی زمینہ‌ای به دست آمده از دل داده‌ها در شکل ۴ نشان داده شده است. نظریہ زمینہ‌ای حاصل از تحقیق، طبق نظرات مسئولین و صاحب‌نظران فرهنگی کشور راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی منطقه‌ای اکو در ایران موجب ارتقاء جایگاه علمی و فرهنگی کشور، افزایش تعاملات فرهنگی، افزایش نفوذ فرهنگی و علمی ایران و نهایتاً تبدیل شدن به موجودیت واحد فرهنگی می‌گردد. راه‌اندازی چنین مرکزی در بستری شکل می‌گیرد که بوروکراسی شدید و زیرساخت‌های فنی و اطلاعاتی متفاوتی ممکن است در بین کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو وجود داشته باشد. مواضع سیاسی و چالش‌های ایدئولوژیکی، برتری‌جویی اعضا نسبت به یکدیگر، نبود پشتوانه مالی و نهایتاً ضعف مدیریت فرهنگی از جمله شرایطی است که می‌تواند راه‌اندازی چنین مرکزی را دچار چالش کند. اما برای پیشبرد بهتر تعامل علمی و فرهنگی در قالب مرکز اطلاع‌رسانی اکو می‌توان راهبردهایی مانند تدوین برنامه استراتژیک، تصویب قانونی مرکز، مدیریت پویا و دوره‌ای و اتخاذ سیاست‌های نرم و دیپلماسی فعال را به کار بست تا موفقیت این مرکز اطلاع‌رسانی را تضمین نمود. اتخاذ چنین راهبردهایی می‌تواند باعث تقویت زیرساخت‌های فرهنگی و همکاری در جهت تقویت زیرساخت‌های فنی و اطلاعاتی گردد.

داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد ۱۰۰ درصد افراد مورد مصاحبه تا حدی با بحث ایران فرهنگی آشنا هستند و با توجه به اهمیت چنین مرکز اطلاع‌رسانی جز درصد اندکی (۴/۵۵ درصد) از افراد صاحب‌نظر و سیاست‌گذار فرهنگی، موافق راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو در ایران هستند. اکثر افراد صاحب‌نظر فرهنگی (بیش از ۹۰ درصد) راه‌اندازی چنین مرکزی را در تقویت ایران فرهنگی مؤثر قلمداد می‌نمایند.

آخرین سؤال اساسی پژوهش (سؤال ۵) درباره دیدگاه مسئولین فرهنگی و افراد مؤثر در این حوزه‌ها، در مورد راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو در ایران بود. برای پاسخ به این پرسش اساسی، با مرور متن کامل مصاحبه‌ها به تک‌تک جمله‌ها و بندهای هر مصاحبه با دقت نگریسته شد و به شناسایی نزدیک‌ترین مفاهیمی که بیانگر محتوای هر یک از آنهاست پرداخته شد. به عبارتی طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی، نخست از دل تعداد زیاد انواع داده‌های اولیه، کدهای مرتبط با موضوع مشخص شدند؛ سپس به شیوه‌ی مقایسه‌ی مداوم از دل چندین کد، یک مفهوم استخراج شد و به همین شیوه سایر کدها نیز به مفاهیم تبدیل شدند تا در نهایت ۱۲۳ مفهوم به دست آمد. در مرحله‌ی بعد، هر چند مفهوم در قالب یک مقولہ قرار گرفتند تا ۱۶ مقولہ برای این پژوهش به دست آمد. از میان این ۱۶ مقولہ، یکی به عنوان مقولہ‌ی مرکزی ظاهر شد تا در کنار ۱۵ مقولہ دیگر، اجزای نظریہی زمینہ‌ای به دست آمده از پژوهش را تشکیل دهند. برای ارائه‌ی نظریہ از مدل تصویری استفاده شد. مقولہ‌ی مرکزی شناسایی شده در این پژوهش، موجودیت واحد است که بقیہ مقولہ‌ها در رابطه‌ی با آن معنا پیدا می‌کنند. مقولہ‌ها برای ارائه در مدل تصویری در پنج دسته‌ی زیر قرار گرفتند:

		زمینه ↓ بوروکراسی زیرساخت‌های فنی و اطلاعاتی	
پیامدها	راهبردها ⇨	پدیده اصلی ⇨	شرایط علی ⇨
تقویت زیرساخت‌های فرهنگی تقویت زیرساخت‌های فنی و اطلاعاتی	اتخاذ سیاست‌های نرم و دیپلماسی فعال تصویب قانونی مرکز تدوین برنامه استراتژیک مدیریت پویا و دوره‌ای	موجودیت واحد	افزایش نفوذ فرهنگی و علمی ایران افزایش تعاملات فرهنگی در منطقه ارتقاء جایگاه علمی و فرهنگی ایران
		شرایط واسطه‌ای (مداخله‌گر) ↑ چالش‌های ایدئولوژیکی برتری‌جویی اعضا مواضع سیاسی چالش‌های مدیریت فرهنگی نبود پشتوانه مالی	

شکل ۴. مدل تصویری نظریه زمینه‌ای به دست آمده از دل داده‌ها

بحث و نتیجه‌گیری

اسناد موجود در ارتباط با همکاری‌های کتابخانه‌های ملی^۱ مبین این واقعیت است که منابع مشترکی در کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو موجود است. با علم بر این اشتراکات می‌توان به زمینه‌سازی همکاری هر چه بیشتر این مراکز حافظ میراث علمی و فرهنگی اقدام نمود. چرا که روابط میان کتابخانه‌های ملی، رابطه میان فرهنگ‌ها و ملت‌ها است. این کتابخانه‌ها حافظان میراث مکتوب و مضبوط فرهنگ و ملت

هر کشوری محسوب می‌شوند. هر کتابخانه ملی ویژگی‌های کشورش را در نظر می‌گیرد تا واقعی‌ترین زمینه‌های فعالیت اطلاعاتی و راه‌های همکاری را انتخاب نماید (فدوروف^۲، ۱۳۹۰). کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو در چارچوب طراحی مرکز اطلاع‌رسانی اکو می‌توانند به جای بهره‌گیری از یک مجموعه، ۱۰ مجموعه را هم‌زمان داشته باشند. البته برای تحقق چنین هدفی، پاره‌ای از زیرساخت‌ها، از قبیل زیرساخت‌های فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی، نیروی انسانی متخصص و ... لازم و ضروری است. از سوی دیگر جهت تبادل داده‌ها، بهره‌گیری از پروتکل‌ها و استانداردهای کم

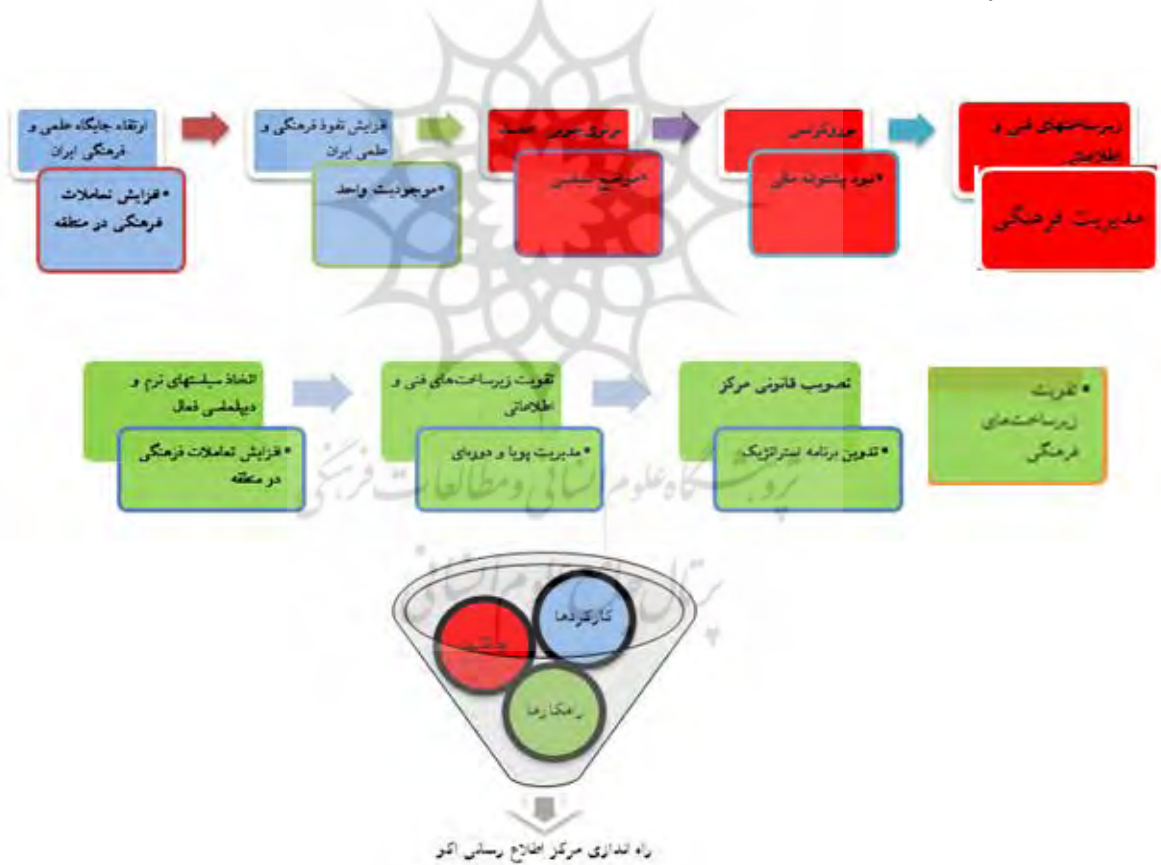
^۱ اسناد موجود در دبیرخانه اتحادیه کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو اکو مستقر در کتابخانه ملی ایران، اسناد موجود در موسسه فرهنگی اکو و اسناد موجود در کتابخانه سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.

^۲ Fedorov

چند زبانگی و توسعه آن؛ ارتقای توانایی‌های پژوهش در سطح منطقه با کمک منابع موجود در منطقه و نهایتاً افزایش جریان آزاد اطلاعات در بین کتابخانه‌های کشورهای عضو. البته راه‌اندازی چنین مرکزی مستلزم عزم و اراده منطقه‌ای و سرمایه‌گذاری مناسب است. در این پژوهش دیدگاه مسئولین و صاحب‌نظران فرهنگی کشور برای استقرار و راه‌اندازی چنین مرکزی در ایران با رویکرد کیفی مورد بررسی قرار گرفت. تحلیل مصاحبه‌های این افراد نکات بسیار زیادی را در این ارتباط روشن ساخت. مفاهیم و مقولاتی از دل داده‌ها استخراج شد که تا حدی راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی در ایران را توصیف می‌کنند. مقوله‌های مستخرج از اقوال این صاحب‌نظران به صورت نمادین در شکل زیر نشان داده شده است:

و بیش همسان ضرورت دارد. گرچه راه اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو در ایران ممکن است با بازدارنده‌هایی مواجه شود. این مرکز می‌تواند در رسیدن به این اهداف گام بردارد: ایجاد و تقویت ارتباط میان متخصصان در منطقه؛ ارتقای سطح همکاری منطقه‌ای؛ پیشبرد تحقیقات منطقه‌ای خصوصاً در موضوعات مشترک؛ مشارکت فرهنگی و علمی با کشورهای عضو به منظور ایجاد تفاهم متقابل میان ملت‌ها از طریق اشاعه دانش و اطلاعات؛ شناساندن فرهنگ اسلامی و میراث فرهنگی ایران و تقویت زبان فارسی؛ همکاری و همگامی کشورهای عضو به منظور مبادله گسترده اطلاعات در مقیاس جهانی و عرض اندام در کرسی‌های بین‌المللی؛ توسعه ارتباط با مراکز فرهنگی در کشورهای منطقه؛ ارتقای استانداردها در به دست آوردن اطلاعات؛ ذخیره‌سازی؛ مبادله و انتشار؛ تقویت تحقیق

شکل ۵. دیدگاه مسئولان فرهنگی کشور درباره راه‌اندازی مرکز اطلاع‌رسانی اکو

منطقه و شرایط کنونی ایران، راه‌اندازی چنین مرکزی با چالش‌هایی روبه‌رو است. البته راه‌کارهایی وجود دارد که

راه‌اندازی هر مرکز اطلاع‌رسانی در کشور، دارای کارکردهای مناسبی است؛ اما با توجه به ویژگی‌های کشورهای

نجلا حریری). تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، مرکز انتشارات علمی.
حریری، ن. (۱۳۸۵). *اصول و روش های پژوهش پژوهش کیفی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
"درباره فرهنگ و مهندسی فرهنگی". بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۲/۹/۱۵ از:

<http://mf.farhangoelm.ir/Home.aspx> - فرهنگ مهندسی

فدوروف، و. (۱۳۹۰). *نقش کتابخانه ملی در اقتصاد اطلاعات*. (ترجمه فهیمه باب الحوائجی). در گزیده مقالات ایفلا ۲۰۰۷. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

حری، ع. (۱۳۸۲). *اکولوژی اطلاعات. اطلاع شناسی*، ۱(۲)، ۷-۳۰.
رزم آرا، م. (۱۳۸۷). *طرح پیشنهادی کتابخانه تخصصی اکو*. موجود در دبیرخانه اتحادیه اکو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
"گزارش نخستین اجلاس روسای کتابخانه های ملی کشورهای عضو اکو تهران ۱۹-۲۰ نوامبر (۲۸-۲۹ آبان)". (۲۰۰۷). موجود در دبیرخانه اکو مستقر در کتابخانه ملی ایران.

مستوفی، م. (۱۳۸۰). *نقش ارتباطات فرهنگی در تبدیل سازمان پیمان مرکزی (سنتو) به سازمان همکاری های اقتصادی (اکو)*. پایان نامه کارشناسی ارشد روزنامه نگاری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

نظری، ع. ا. (۱۳۹۰). *ایران فرهنگی، هویت و تمدن: ظرفیت سنجی معرفتی در: فرهنگ، هویت و تمدن از چشم انداز ایران فرهنگی*. تهران: تمدن ایرانی.

نوروزی، ح. (۱۳۹۲). *ایران و ظرفیت های فرهنگی اکو*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

CIA: Central Information Agency (2013). Retrieved 2013/ 5/1 from: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>

Eco countries (2009). *ECO Times: The monthly news journal of ECO cultural institute*. July.

می تواند مرکز اطلاع رسانی را در صورت طراحی، بهره ور نماید. پژوهشگران، اصول اساسی زیرا برای طراحی و راه اندازی مرکز اطلاع رسانی پیشنهاد می نمایند:

- شناخت پیچیدگی های چنین طرحی و پیش بینی راه حل های ممکن و کنترل آگاهانه آنها؛
- تأکید بر مشارکت فعال جهت نیل به موفقیت؛
- معرفی و تأکید بر ارزش های مشترک و معرفی مزایای کوتاه مدت و بلندمدت این مرکز؛
- تأکید بر رویکردهای برنامه محور تا فناوری محور؛
- مدنظر قرار دادن تمام عوامل مؤثر به هنگام طراحی چنین مرکزی و ایجاد چشم اندازی روشن از برنامه؛
- حضور پویای نمایندگان تمام کشورها در تمام مراحل راه اندازی و برنامه ریزی و برقراری ارتباطات مستمر با آنها و تأکید بر رهبری مقتدر و کارآمد؛
- تلاش برای تعیین نقشه راه و ارزیابی آن قبل از ورود به اجرای آن؛
- بررسی دقیق کارکردهای طراحی چنین مرکز اطلاع رسانی و مطالعه بر روی چالش ها و اهمیت دادن به راه کارهای بهره وری بیشتر.

منابع

ابوالمعالی، خ. (۱۳۹۱). *پژوهش کیفی از نظریه تا عمل*. تهران: نشر علم.

"اساسنامه کنفرانس روسای کتابخانه های ملی کشورهای عضو اکو". (۲۰۰۹). موجود در دبیرخانه اتحادیه اکو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

استراوس، آ.؛ کوربین، ج. (۱۳۸۷). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه مبنایی رویه ها و شیوه ها*. (ترجمه بیوک محمدی). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پاول، ر. (۱۳۸۵). *روش های اساسی پژوهش برای کتابداران*. (ترجمه